

Aleksandra Lubczyńska, *Działalność wydawnicza Narodowej Demokracji w Galicji w dobie autonomii (1892–1914)*, Wydawnictwo „Jasne”, Pruszcz Gdański 2016 („Prace Naukowe” 4), 559 ss., il.

DOI: 10.195/0080-3626.61.21

Swobody polityczne, jakie przyniosła Galicji autonomia, spowodowały uaktywnienie się na tym terenie różnych ugrupowań politycznych, których jawna działalność w pozostałych zaborach nie była możliwa. Swoje idee ugrupowania te upowszechniały poprzez mniej lub bardziej rozwiniętą działalność wydawniczą. Tak też było z obozem narodowym, którego działalność na tym polu scharakteryzowała Aleksandra Lubczyńska. Praca obejmuje lata 1892–1914, czyli okres od wydania pierwszej broszury do wybuchu I wojny światowej, w zmieniających się warunkach funkcjonowania nie tylko ugrupowań politycznych, ale i instytucji wydawniczych. Monografia składa się z sześciu rozdziałów. Pierwszy stanowi wprowadzenie do tematu. Autorka przedstawia tu założenia ideologiczne oraz program Narodowej Demokracji. W drugiej części koncentruje się na zagadnieniach kultury i oświaty w programach tego ugrupowania. Sygnalizuje tutaj problemy, które będzie omawiać szczegółowo w dalszej części pracy. Zwraca uwagę, iż oświata była traktowana przez ugrupowania polityczne w Galicji jako ważny element urzeczywistniania celów politycznych; prowadziło to także do upolitycznienia towarzystw oświatowych. Środkiem natomiast do szerzenia oświaty była działalność wydawnicza.

W kolejnych rozdziałach Autorka omawia inicjatywy wydawnicze, głównie lwowskie, mniej lub bardziej luźno powiązane z Narodową Demokracją. Nie ma wśród omawianych wydawnictw takich, które całkowicie poświęciłyby się działalności na rzecz upowszechnienia idei ruchu narodowego i miały status wydawnictwa partyjnego, publikującego jedynie prace autorstwa polityków wyznających tego rodzaju poglądy. Wszystkie działały jako niezależne oficyny, a więzi z ugrupowaniami narodowymi miały raczej charakter personalny — instytucje wydawnicze zakładane były przez sympatyków tego ruchu bądź podejmowali oni różnego rodzaju działalność nakładczą, publikując serie czy czasopisma. Rozdziały charakteryzujące poszczególne inicjatywy wydawnicze skonstruowane są podobnie: Autorka prezentuje organizację działalności wydawniczej i jej rozmiary, repertuar, rodzaje druków, ich szatę graficzną, nakłady, wznowienia oraz formy promocji. Pierwszy z nich został poświęcony Towarzystwu Wydawniczemu we Lwowie, działającemu w latach 1897–1914, a założonemu z inicjatywy czołowych polityków obozu narodowego. W porównaniu do innych podejmowanych przez środowisko narodowców inicjatyw miało ono na podstawie zapisów w statucie jasno określone źródła finansowania i uporządkowaną strukturę organizacyjną. Publikowało utwory z literatury pięknej oraz prace niebeletrystyczne, wśród których znalazły się również wypowiedzi polityczne. Jak pisze Autorka, Towarzystwo skupiało jako udziałowców osoby o różnych poglądach politycznych, stąd też różnorodność w publikowanych tytułach, które były zazwyczaj właśnie autorstwa jego udziałowców. Towarzystwo jako solidna firma stosowało różne formy promocji swoich wydawnictw, które Autorka omawia w osobnym podrozdziale. Towarzystwo Wydawnicze działało do I wojny światowej. Przyczyny jego upadku Autorka omówiła w osobnym podrozdziale. Swoje dociekania w tym zakresie oparła m.in. na pozostającej w rękopisach korespondencji Michała Pawlikowskiego, która pozwoliła

określić bardziej precyzyjnie przyczyny upadku firmy oraz rolę Pawlikowskiego w próbach jej ratowania.

Kolejny rozdział prezentuje serię wydawniczą „Wiedza i Życie”, założoną we Lwowie przez reaktywowany Związek Naukowo-Literacki, którego członkowie wcześniej współtworzyli Towarzystwo Wydawnicze. Seria ukazywała się w latach 1898–1914 i była wydawana w kooperacji z księgarnią Altenberga. Autorka scharakteryzowała założenia i zawartość serii, odnosząc się do odnalezionego w Bibliotece im. Wasyła Stefanyka we Lwowie prospektu wydawniczego. Seria, przeznaczona dla osób wykształconych, przyniosła szereg prac naukowych i popularnonaukowych. Z punktu widzenia historii książki warto tu zwrócić uwagę na prace Roberta de la Sizerane’a dotyczące Johna Ruskina i Williama Morrisa, zasłużonych dla ruchu odnowy pięknej książki.

W rozdziale czwartym A. Lubczyńska omawia działalność Księgarni Ludowej w Krakowie. Księgarnia ta nie była formalnie związana z Narodową Demokracją. Natomiast jej właściciel, Kasper Wojnar, należał do Ligi Narodowej, wypełniał powierzone mu przez nią różne zadania, a także otrzymywał wsparcie finansowe. Księgarnia nastawiona była na publikowanie tanich książeczek, głównie z zakresu literatury pięknej i historii, przeznaczonych dla ludu i młodzieży. Jej specjalnością były również kalendarze dla ludu, którym Autorka poświęca osobny podrozdział, zwracając uwagę na rolę, jaką przypisywał im Wojnar w podnoszeniu poziomu oświaty na wsi i w edukacji patriotycznej. Publikacje te ukazywały się w dużych nakładach, w licznych wznowieniach, zwłaszcza wydawane w ramach serii „Wydawnictwo Groszowe im. Tadeusza Kościuszki”. Ponieważ były różnie odnotowywane w katalogach firmy, Autorce nie udało się ustalić dokładnej liczby tytułów. Z tych samych powodów w kilku przypadkach nie można było określić lat pierwszych wydań. Autorce udało się w oparciu o niepublikowaną dotąd korespondencję Jana Gwalberta Pawlikowskiego wyjaśnić powody sprzedaży przez Wojnara księgarni, a także przedstawić podejmowane przez niego próby ocalenia firmy.

Rozdział piąty przynosi charakterystykę inicjatyw wydawniczych podejmowanych przez redakcje tytułów prasowych Narodowej Demokracji. Były to serie wydawnicze bądź popularne w tym okresie dodatki do poszczególnych organów prasowych, publikowane głównie z myślą o prenumeratach. Tu również, jak w poprzednich rozdziałach, A. Lubczyńska charakteryzuje repertuar, autorów, szatę zewnętrzną tych publikacji. Odnosi repertuar poszczególnych tytułów prasowych do ideologii Narodowej Demokracji, dochodząc do wniosku, iż najbardziej celowi wspierania programu tego ugrupowania służyły wydawnictwa „Przeglądu Wszechpolskiego” oraz „Ojczyzny”, mniej natomiast „Słowa Polskiego”.

W ostatnim, niewielkim rozdziale A. Lubczyńska powraca do tematyki obecnej już w pracach innych badaczy, jednakże stanowi to konieczne uzupełnienie podejmowanej przez nią problematyki: prezentuje inicjatywy wydawnicze Narodowej Demokracji realizowane na Zachodzie Europy. Były one prowadzone przez zakładane wzorem innych ugrupowań politycznych biura informacyjno-prasowe w Paryżu, Rzymie, Londynie i Raperswilu. Ich celem było propagowanie literatury polskiej poprzez wydawanie jej przekładów oraz przypominanie społeczeństwu krajów zachodnich o politycznym położeniu Polski, zwracanie uwagi na prześladowania Polaków przez państwa zaborcze. Temu ostatniemu celowi służyły artykuły prasowe oraz oddzielne publikacje autorstwa Polaków

związanych z tymi placówkami. Omówione tu zostały także przedsięwzięcia, które nie doszły do skutku, jak seria „L'Oeuvre Littéraire Polonaise” czy publikacja przekładów utworów Stefana Żeromskiego. W konkluzji Autorka słusznie stwierdza, że działania te, choć inspirowane przez osoby związane z Narodową Demokracją, miały bardziej charakter promocji polskiej kultury niż określonych idei politycznych.

Wartościowym uzupełnieniem książki jest zamieszczona w aneksie „Bibliografia publikacji oficyn wydawniczych Narodowej Demokracji w Galicji w latach 1892–1914”. Bibliografia liczy 516 pozycji. Autorka zastrzega, że może być ona niekompletna, „gdy wydawca nie został dostatecznie oznaczony w książce”, co jest zrozumiałe. Natomiast niejasny jest podany przez nią drugi powód ewentualnych braków: „gdy autor publikował pod pseudonimem”. Autorka zastosowała układ według wydawców, których prezentowała w tekście książki, zbierając osobno dorobek każdego z nich. Taki układ jasno pokazuje dorobek poszczególnych wydawców. W kolejnych częściach pozycje zostały ułożone alfabetycznie według haseł autorskich bądź tytułowych, przy czym jeśli autor pisał również pod pseudonimem, prace takie zostały pod nim opisane, co sprawiło, że publikacje jednej i tej samej osoby mogły się znaleźć w różnych miejscach bibliografii. Nie jest to najlepszy pomysł, bo nie pozwala szybko się zorientować, ile pozycji danego autora opublikowali poszczególni wydawcy. Jako uzupełnienie tego spisu widziałabym indeks autorski do całości. Wprawdzie indeks zamieszczony na końcu książki obejmuje również nazwiska z bibliografii, osobny skorowidz pozwoliłby jednak od razu zorientować się, jakich autorów preferowały środowiska narodowe w działalności wydawniczej.

Problemem, z którym borykają się badacze ruchu wydawniczego tego okresu, jest brak źródeł dokumentujących działalność instytucji wydawniczych. Do naszych czasów zachowały się bowiem nieliczne archiwalia pozwalające odtworzyć dzieje XIX-wiecznych firm wydawniczych. Na ten problem natknęła się również Autorka omawianej pracy: nie udało jej się odnaleźć archiwum żadnej z omawianych lwowskich i krakowskich instytucji wydawniczych. Stąd wyniknęły problemy z charakterystyką różnych przejawów ich pracy. Najwięcej problemów Autorka miała z ustaleniem nakładów druków. Dlatego też odnosi się do określonych przez innych badaczy, m.in. Mariannę Mlekicką i Danutę Adamczyk, przeciętnych nakładów literatury pięknej oraz druków niebeletrystycznych, co też nie uchroniło jej przed powtórzeniem tych samych informacji (s. 140, 249). Podobnie nierozstrzygnięta jest kwestia honorariów autorskich. Autorce udało się jedynie częściowo ustalić wysokość honorariów płaconych przez Towarzystwo Wydawnicze we Lwowie Władysławowi Orkanowi i na tej podstawie określiła wysokość wynagrodzenia za jeden arkusz wydawniczy, oferowanego przez to wydawnictwo. Oprócz korespondencji Orkana oraz Michała i Jana Gwalberta Pawlikowskich A. Lubeżyńska wykorzystała także inne niepublikowane źródła, m.in. listy działaczy związanych z ruchem narodowym, znajdujące się w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Jagiellońskiej. Do zbadania funkcjonowania lwowskich instytucji wydawniczych posłużyła się natomiast dokumentami ze zbiorów Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy oraz Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. W. Stefanyka.

Książka jest wydana starannie, choć można mieć zastrzeżenia do jakości niektórych ilustracji. Znalazło się w niej także nieco błędów i nieścisłości. W charakterystyce serii „Wiedza i Życie” Autorka pisze, iż wydawcom udawało się w początkowym okresie utrzy-

mać przyjętą zasadę publikowania co miesiąc jednego tomu (s. 228). Przeczą temu jednak dane z tabeli 15 (s. 229), bo zasada ta sprawdziła się tylko w 1899 roku. Na s. 243 Autorka charakteryzując okładki serii „Wiedza i Życie”, nie wiadomo dlaczego, odsyła do tabeli 18, w której zestawione zostały drukarnie realizujące nakłady serii. To odesłanie powinno się znaleźć na s. 249, gdzie mowa jest właśnie o drukarniach. Podobny błąd znalazł się na s. 381 — mamy tu odesłanie do tabeli 28 przy fragmencie dotyczącym tłumaczeń, które zestawione są jednak w tabeli 27. Natomiast odesłanie do tabeli 28, dotyczącej tematyki piśmiennictwa w „Dodatku Tygodniowym Słowa Polskiego”, powinno się znaleźć w wierszu 11 od dołu. Na s. 379 mowa jest o nadbitkach powieści drukowanych w odcinkach na łamach „Słowa Polskiego”, wydawanych później w formie osobnych publikacji. Chodzi tu raczej o odbitki, bo przecież książki te miały własną paginację.

Niejednolicie podawane są też tytuły publikacji wymienianych w tekście: pisownia niektórych z nich została uwspółcześniona, innych nie, np. na s. 115 Zofii Daszyńskiej-Golińskiej *Przełom w socjalizmie* (w oryginale *Przełom w socyalizmie*), natomiast praca Władysława Stadnickiego cytowana jest jako: *Od socjalizmu do nacyonalizmu*. Podobnie jest np. na s. 283, 383, 384, 408, 497.

Omawiana monografia pokazała różnorodność organizacyjną działalności wydawniczej Narodowej Demokracji, która prowadzona była zarówno przez redakcje czasopism związanych z tym ugrupowaniem, oficyny prywatne, profesjonalne wydawnictwo, jak i w postaci serii wydawniczych, oraz okoliczności i warunki działania tych instytucji. Skupia się też na różnorodnej tematyce wybieranych do wydania tytułów, dzięki czemu docierały one do zróżnicowanych grup odbiorców. Wprawdzie niektóre aspekty omawianych inicjatyw wydawniczych były już przedmiotem zainteresowania innych badaczy, także samej A. Lubczyńskiej, to jednak jej praca skupia te formy wokół pewnych idei politycznych. Dzięki temu — wobec braku syntezy historii ruchu wydawniczego w Galicji w okresie autonomii — stanowi istotny wkład w historię ruchu wydawniczego w tym okresie, ale także pokazuje działalność wydawniczą jako ważny element programu ugrupowania politycznego.

Anna Gruca

Agnieszka Paja, *XIX. Tożsamość czytelniczek*, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2016, 400 ss.

DOI: 10.195/0080-3626.61.22

Badania dotyczące historii czytelnictwa należą do najtrudniejszych w realizacji. Podstawową tego przyczyną jest dotkliwy brak źródeł. Jak pisał Janusz Kostecki: „O ile rekonstruując i interpretując zjawiska zachodzące obecnie, posługujemy się na ogół bezpośrednimi opiniami na interesujące nas tematy reprezentatywnej lub celowo dobranej grupy respondentów, o tyle zajmując się przeszłością, takimi świadectwami praktyk lekturowych dysponujemy niezwykle rzadko, a o występowaniu i przebiegu zachowań czytelniczych wnioskujemy na podstawie świadectw pośrednich, często nielicznych